

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆԿԵԼՅԱՆ

**ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԱՇԽԱՐՀԱՌԱՋՄԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆՆԵՐԻ ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐԻ ԱՉԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՐԱՎԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԻ ՎՐԱ**

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Էներգետիկ աշխարհառազմավարական կենտրոններ են կոչվում այն տարածաշրջանները, որոնք ոչ միայն հարուստ են նավթի ու գազի մեծ պաշարներով, այլև կարևոր նշանակություն ունեն միջազգային շուկաներ էներգակիրների տարանցման գործում: Այդ տարածաշրջանները միշտ էլ եղել են նավթ սպառող հիմնական տերությունների ուշադրության կենտրոնում՝ որպես վերջիններիս հումքի մատակարարման կարևորագույն աղբյուրներ, և դրանց նկատմամբ վերահսկողությունը սուր մրցակցությունների ու հակասությունների պատճառ է հանդիսացել: Այդ կենտրոններն առանցքային նշանակություն ունեն նաև նավթի գնագոյացման ձևավորման վրա և այս հանգամանքով է պայմանավորված այդ տարածաշրջանների ռազմավարական կարևորությունն էներգետիկ համաաշխարհային շուկայի համար:

Միաժամանակ այդ տարածաշրջաններն իրենց վրա են կրում էներգետիկ շուկաներում կատարվող փոփոխությունների թե՛ դրական և թե՛ բացասական ազդեցությունները: Օրինակ՝ այդ տարածաշրջաններում գտնվող պետությունների զարգացման ու անվտանգության դինամիկան շատ հաճախ կախված է համաաշխարհային էներգետիկ շուկայում նավթի ու գազի գների տատանումներից: Այդ պետությունների տնտեսական ու քաղաքական համակարգերը նույնիսկ կարող են հայտնվել լրջագույն ռիսկերի առաջ՝ պայմանավորված համաաշխարհային էներգետիկ շուկայում կատարվող գնային տեղաշարժերով՝ պահանջարկի ու առաջարկի փոփոխությամբ, ինչն իր հերթին նվազեցնում կամ կարևորում է տվյալ տարածաշրջանի ռազմավարական նշանակությունը:

Այդ պետությունների ներքին ու արտաքին քաղաքականության վարքագիծը երբեմն ուղիղ համեմատական է նավթի

ու գազի շուկաներում տեղի ունեցող զարգացումներին: Այն ազդում է ոչ միայն առանձին վերցրած պետությունների, այլև տարածաշրջանների անվտանգության դինամիկայի, միջպետական հարաբերությունների որակի ու նույնիսկ ներքաղաքական զարգացումների վրա: Նավթի միջազգային շուկայում տեղի ունեցող տեղաշարժերը շատ դեպքերում կարող են նաև այդ տարածաշրջաններում ձևավորված ռազմաքաղաքական հավասարակշռության փոփոխության հանգեցնել և հակամարտությունների պատճառ դառնալ:

Միջազգային շուկայում նավթի գների թե՛ կտրուկ բարձրացումը և թե՛ գնանկումը հանգեցնում են ոչ միայն տնտեսական ու քաղաքական փոփոխությունների, այլև խորքային աշխարհառազմավարական տեղաշարժերի, ինչը փոխում է նաև հիմնական խաղացողների՝ էներգակիրներով հարուստ տարածաշրջաններում նավթի խոշոր արդյունահանողների և ամենամեծ սպառողների շահերը: Մեծ Մերձավոր Արևելքում, նաև մասամբ Հարավային Կովկասում տեղ գտած վերջին տարիների զարգացումները հենց այդ փոփոխությունների ու ազդեցությունների վառ օրինակներ են:

Նավթի գների անկումը համաշխարհային շուկայում առաջարկի ու պահանջարկի անհավասարության պայմաններում հանգեցրել է նավթային տարածաշրջանների անվտանգային դինամիկայի նվազմանը՝ ավելացնելով հնարավոր պատերազմների ու ճգնաժամերի ռիսկերը: Նման երևույթ առաջին անգամը չէ, որ նկատվում է այդ տարածաշրջաններում, սակայն հետխորհրդային շրջանում հարավկովկասյան տարածաշրջանի համար ընդհանրապես և առանձին պետությունների համար մասնավորապես սա նոր երևույթ է, որը կարող է էականորեն փոխել տարածաշրջանում ձևավորված ռազմաքաղաքական հավասարակշռությունը:

Էներգակիրներով հարուստ պետությունները նավթի գների փոփոխության պայմաններում

Էներգետիկ տարածաշրջանների աշխարհառազմավարական նշանակությունը կախված է նաև այնտեղ գտնվող և էներգակիրներով հարուստ պետությունների կարևորությունից նավթի միջազգային շուկայում: Առանձին վերցրած նավթային պետության գոյատևման բանաձևը կախված է նավթագազային համակարգի զարգացածությունից և դրանից քաղաքական ու տնտեսական համակարգերի կախվածությունից: Այս թեման երկար տարիներ եղել է արևմտյան գիտական շրջանակների

ուշադրության կենտրոնում, որոնք փորձում էին այսպիսով դուրս բերել նավթային պետությունների գոյատևման բանաձևի ալգորիթմը: Դեռ անցած դարի վերջին՝ 1997թ., Կալիֆոռնիայի համալսարանում հրատարակվեց գիտական աշխատանք՝ «Առատության պարադոքսը. նավթի աճը և նավթային պետությունները» (The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-states) վերնագրով, որի հեղինակը համալսարանի պրոֆեսոր Թերի Լին Կարլն (Terry Lynn Karl) էր, ով փորձել էր վերլուծել, թե ինչու են նավթով հարուստ պետությունները ծախսողվում և ինչ սխալներ են գործում այդ հումքի արդյունահանումն ու արտահանումը կազմակերպելու ժամանակաշրջանում¹:

Ըստ հեղինակի՝ նմանատիպ պետություններում տնտեսական խնդիրների ու ճգնաժամերի հիմքը, կարելի է ասել, դրվում է նավթի նկատմամբ աճող պահանջարկի և բարձր գների ժամանակաշրջանում, սակայն դրանց բացասական հետևանքները նկատվում են, երբ նավթի գները սկսում են անկում ապրել: Հիմնական խնդիրներն առաջանում են այն ժամանակ, երբ նավթից ստացվող գերեկամուտները հնարավորություն են տալիս նմանատիպ պետություններում գործող վարչակազմերին շատ դեպքերում փոխելու քաղաքական ու տնտեսական համակարգերը և դրանց զարգացման տրամաբանությունը՝ ամրապնդելով սեփական իշխանությունը:

Առաջին ու հիմնական սխալը, ըստ արևմտյան հեղինակների, այն է, որ գերշահույթ ունեցող նավթային պետությունները փոխում են պետության հիմնական գործառույթներից մեկը՝ հավաքման ու բաշխման համակարգը, ինչը կառավարման ավտորիտար ձևի անցման առաջնային քայլերից է: Այսինքն՝ նմանատիպ պետություններում գործող վարչախմբերը վերանայում են հարկման համակարգը և այդ երկրները վերածում այսպես կոչված «հարկային դրախտների»՝ ազատելով տեղական ոչ նավթագազային ընկերությունները հարկային տուրքերից ու պարտավորություններից: Դրական թվացող այս գործընթացի իրական նպատակն է նվազեցնել տնտեսության ոչ նավթային սեկտորի ազդեցությունը պետության ֆինանսավորման համակարգում, ինչը հանգեցնում է նաև դրանց քաղաքական ազդեցության կրճատմանը:

¹ Մանրամասն տե՛ս Terry Lynn Karl, The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-states, http://cddrl.fsi.stanford.edu/publications/the_paradox_of_plenty_oil_booms_and_petrostates.

Պարզեցնելով հարկման համակարգը՝ գործող վարչակազմերը կախման մեջ են հայտնվում նավթագազային ընկերություններից, որոնք դառնում են այդ տիպի պետությունների ֆինանսավորման հիմնական, իսկ երբեմն նաև միակ աղբյուրը: Այդ պետությունների վարչակազմերը միաժամանակ դադարում են հաշվետու լինել բնակչությանը իրականացվող քաղաքական ու տնտեսական գործառույթների համար, իսկ նավթի վաճառքից ստացվող գերեկամուտները նավթի բարձր գների պայմաններում հնարավորություն են տալիս նրանց ոչ միայն հրաժարվելու հարկման համակարգից, այլև իրականացնելու բաշխման գործառույթ, որի հիմքում ընկած է բնակչության մի հսկայական զանգվածի, այդ թվում նաև ոչ նավթային սեկտորի ընկերությունների սուբսիդավորումը պետական եկամուտներից: Այս գործառույթի արդյունքում նմանատիպ վարչակազմերը կարողանում են վերջնականապես իրենց ենթարկել պետության բոլոր ինստիտուտները՝ միաժամանակ «գնելով» բնակչության մի հսկայական զանգվածի օրինականությունը:

Հարկահավաքման համակարգի վերանայումը, որը սկզբնական շրջանում նպաստում է այդ պետությունների վարչակազմերի ուժեղացմանը, հետագայում լուրջ խնդիրներ է առաջացնում այդ պետությունների համար նավթի գնանկման շրջանում, երբ վերջիններս ստիպված են լինում փոխել այդ քաղաքականությունը՝ անցնելով դրա խստացման ռեժիմին ֆինանսական լրացուցիչ միջոցներ հավաքագրելու համար, ինչը որպես կանոն առաջացնում է բնակչության մի ստվար հատվածի ու հատկապես ոչ նավթային ընկերությունների դժգոհությունը:

Հաջորդ սխալը, որ գործում են այդ վարչակազմերը, կապված են խոշոր ներդրումներ պահանջող ծրագրերի հետ, որոնք նրանք սկսում են իրականացնել հատկապես ծառայությունների ու շինարարության ոլորտում՝ բնակչության համար աշխատատեղեր ապահովելու համար: Խնդիրն այն է, որ նավթագազային ոլորտը, լինելով ֆինանսատար, միաժամանակ աշխատատար չէ: Այսինքն՝ նավթագազային ոլորտում հսկայական՝ միլիարդավոր դոլարների ներդրումների պայմաններում ստեղծվում են չնչին թվով աշխատատեղեր, և գերեկամուտներ ստացող նավթային պետություններն աշխատատեղերի ստեղծման համար ստացվող եկամուտների մի մասը սկսում են ուղղել դեպի ծառայությունների ու շինարարությունների

ոլորտներ, որոնք ապահովում են ոչ բարձր որակավորում պահանջող մեծաքանակ աշխատատեղեր:

Սակայն, ինչպես նշեցինք, այս համակարգը կարող է գործել միայն նավթի բարձր գների պայմաններում: Նավթի գնի անկումը և եկամուտների նվազումը կրճատում են նաև ներդրումները շինարարության ու ծառայությունների ոլորտներում՝ հանգեցնելով աշխատատեղերի զանգվածային կրճատման, այստեղից բխող տնտեսական ու քաղաքական հետևանքներով:

Նավթի բարձր գները, գերեկամուտներն ու արտարժույթի հսկայական ներհոսքն իրենց հերթին հանգեցնում են տեղական արժույթի գերարժևորմանը, և ստեղծվում է մի իրավիճակ, որը տնտեսագետները կոչում են «հոլանդական» հիվանդություն: Տեղական արժույթի գերարժևորումը հանգեցնում է ոչ նավթային սեկտորի ապրանքների թանկացմանը և որպես հետևանք՝ դրանց մրցունակության անկմանը պետության ներսում, ի տարբերություն ներմուծվող ապրանքների, իսկ դրսում նվազեցնում է արտահանումը: «Հոլանդական» հիվանդությամբ տառապող տնտեսության ոչ նավթային սեկտորը սկսում է նվազել՝ հանգեցնելով հազարավոր ձեռնարկությունների փակման և աշխատատեղերի կրճատման: Այսինքն՝ առաջանում է մի տարիմաստ իրավիճակ, երբ նավթային գերեկամուտները հանգեցնում են ոչ նավթային սեկտորի, այդ թվում՝ գյուղատնտեսության ոլորտի քայքայմանը և գործազուրկների թվի ավելացմանը: Փաստորեն սկսում են ոչնչանալ տնտեսության այդ ճյուղերը, և նավթային պետությունները խորքային կախման մեջ են հայտնվում աշխատող միակ ուղղությունից՝ նավթագազային համակարգից: Նմանատիպ երկրները շատ հաճախ կոչվում են մեկ տնտեսության պետություններ, ինչն էլ համարվում է ռիսկային՝ նվազեցնելով նրանց կայունության մակարդակը:

Այսպիսով, նավթային ռեսուրսներ ունեցող պետությունները պետական համակարգն ու հատկապես նրա հարկային ոլորտը հզորացնելու, արդյունաբերության ոչ նավթային սեկտորում ներդրումներ կատարելու, ֆինանսական «հոլանդական» հիվանդության ախտանիշներից ազատվելու համար քայլեր ձեռնարկելու փոխարեն գնում են ավելի հեշտ, սակայն ռազմավարական զարգացման տեսակետից սխալ ուղիով՝ հարկերի ու մաքսերի զանգվածային նվազեցման և նավթադո-

լարների հաշվին շինարարության ու ծառայությունների սեկտորի ֆինանսավորման ճանապարհով:

Նավթի բարձր գների պայմաններում տեղի ունեցող տնտեսական փոփոխություններն ուսումնասիրող Թերի Լին Կարլի աշխատությունն ուղղված էր զգուշացնելու նմանատիպ պետություններին՝ խուսափելու այդ սխալներից: 2003 թ. հրատարակվեց մեկ այլ հետազոտություն՝ Սվետլանա Յալիկի (Svetlana Tsalik) «Կասպյան նավթային եկամուտներ. ո՞վ կօգտվի» (Caspian Oil Windfalls: Who Will Benefit?) վերնագրով²: Այս աշխատանքում ոչ միայն փորձ էր արվում բացատրելու՝ նավթային բարձր եկամուտների վտանգները, այլ նաև որոշակի օրինակներով ցույց են տրվում մեթոդներ նավթի բարձրացող գներին որպես կանոն հաջորդող գնանկման հետևանքներից խուսափելու համար, հատկապես Կասպյան ավազանի պետությունների համար:

Սակայն, չնայած այս զգուշացումներին և կատարված մեծաթիվ հետազոտություններին ու գիտական աշխատանքներին, էներգակիրներով հարուստ շատ պետություններ կրկնում էին այն դասական սխալները, որոնք էլ պատճառ են դառնում նավթի գնանկման պայմաններում ֆինանսատնտեսական և հետագայում քաղաքական խորքային ճգնաժամերի կրկնվելու համար: Հետևաբար, նավթային գերշահույթի շրջանում սխալներ անող պետությունների գոյատևման հիմնական խնդիրն է հասկանալ, թե որքան կարող են ձգվել նավթի ցածր գները, և ինչ ռեսուրսներ ունեն նրանք այդ ճգնաժամը վերապրելու համար, մինչև համեմատաբար բարձր գների ժամանակաշրջանը:

Հարավային Կովկասում այս խնդիրն առաջին հերթին կենսական նշանակություն ունի Ադրբեյջանի համար, որի նավթային եկամուտները և արդյունահանման ծավալները տարեցտարի նվազում են՝ հանգեցնելով ֆինանսատնտեսական ու նաև քաղաքական ճգնաժամի: Ադրբեյջանը, որն ունի տարածաշրջանում ամենացածր հարկվող համակարգը, ստիպված է լինելու հարկային կոշտ քաղաքականություն իրականացնելու, ինչը կարող է էլ ավելի սրել սոցիալական իրավիճակը և դժգոհություններն այդ երկրում: Ստեղծված իրավիճակում պաշտոնական Բաքուն ստիպված է մեծացնել իր արտաքին պարտքը՝

² Svetlana Tsalik, Caspian Oil Windfalls: Who Will Benefit? https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/full_report_0.pdf.

բանակցություններ վարելով Համաշխարհային բանկի և Արժույթի միջազգային հիմնադրամի հետ, իսկ վերջիններս պահանջում են հարկային կոշտ քաղաքականության մշակում՝ միջազգային պահանջներին համապատասխան³:

Նավթի ու գազի եկամուտների անկման պայմաններում 2016 թ. Ադրբեջանի պետբյուջեն էականորեն կրճատվեց և ըստ ադրբեջանական աղբյուրների՝ կազմում է ընդամենը 16 մլրդ մանաթ, որն առկա միջին փոխարժեքով կազմում է մոտ 10 մլրդ դոլար⁴: 2014 թ. Ադրբեջանի բյուջեն կազմում էր մոտ 25 մլրդ դոլար: Այսինքն՝ այն ամենը, ինչ այսօր տեղի է ունենում Ադրբեջանում և, ընդհանրապես նավթ արդյունահանող պետություններում, բազմաթիվ անգամներ կրկնվել է, սակայն նավթից ստացվող գերշահույթների շրջանն այն աստիճան գայթակղիչ է, որ ավտորիտար ռեժիմները կառավարման գրագետ համակարգեր կազմակերպելու փոխարեն, որպես կանոն նախընտրում են այն օգտագործել են սեփական վարչակարգերի ամրապնդման համար:

Կարելի է արձանագրել, որ նմանատիպ պետությունները գոյատևում են ցիկլային երկու համակարգերում՝ բարձր և ցածր գների պայմաններում: Ցածր եկամուտները կարող են ներքաղաքական ճգնաժամերի՝ սոցիալական, էթնիկական ու քաղաքացիական բախումների պատճառ հանդիսանալ: Այն նավթային պետությունները, որոնք ունեն ֆինանսական մեծ միջոցներ, որոշակի հնարավորություն ունեն դիմակայելու ցածր գների ժամանակաշրջանում, օրինակ՝ Սաուդյան Արաբիան կամ Պարսից ծոցի այլ պետություններ, իսկ մյուսները՝ Նիգերիան, Վենեսուելան և այժմ արդեն Ադրբեջանը, որպես կանոն, ֆինանսատնտեսական այդ նավթային փոսից դուրս գալու գործում մեծ դժվարություններ են ունենում: Ավելին, հետագայում նույնիսկ նավթի գնի բարձրացման պայմաններում էական առաջընթաց չի արձանագրվում այդ տիպի պետությունների տնտեսություններում, քանի որ ստիպված են լինում երկար ժամանակ ծախսել՝ առկա ֆինանսական խնդիրները լուծելու և կուտակված պարտքերը մարելու համար:

Աշխարհառազմավարական տեղաշարժը Հարավային Կովկասում

³ International Monetary Fund, “World Economic Outlook Database”, September 18, 2016, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/index.aspx>.

⁴ 2016 State Budget of Azerbaijan was Approved, <http://cesd.az/new/?p=9770>.

Ի՞նչ է խորքային առումով այդ տեղաշարժը և ինչպե՞ս է նավթի գնանկումն ազդում դրա վրա: Էներգետիկ աշխարհաքաղաքականության համակարգում թերևս կարևորագույն բաղադրիչն էներգետիկ անվտանգության համակարգն է, որն, ըստ արևմտյան տեսաբանների ներկայիս մեկնաբանության, հենվում է այդ շուկայի ազատականացման գործընթացի վրա: Սակայն էներգետիկ շուկայի ազատականացման համակարգը տարբեր կերպ է գործում նավթի բարձր և ցածր գների պայմաններում, քանի որ փոխվում է պահանջարկի ու առաջարկի հարաբերակցությունը:

Նավթի բարձր գնի պայմաններում, երբ պահանջարկը որպես կանոն ավելին է, քան առաջարկը, նավթ արդյունահանող ցանկացած պետություն, լինի մեծ թե փոքր, ինչպես օրինակ՝ Ադրբեջանը, նավթի իր 0.4%⁵ պաշարով մեծ արժեք է ներկայացնում և հայտնվում է նավթ սպառող հիմնական խաղացողների ուշադրության կենտրոնում: Այդ պետությունը (Ադրբեջանը) նույնիսկ նավթի փոքր պաշարով դառնում է արժեքավոր խաղացող շուկայում և, օգտվելով այդ կարգավիճակից, փորձում է այն օգտագոծել իր ներքաղաքական և տարածաշրջանային շահերի ենթատեքստում:

Ադրբեջանը, օգտվելով նավթի բարձր գներից ու պահանջարկի աճից, փորձում էր տարածաշրջանային առանցքային պետության դերը ստանձնել, իսկ նավթ սպառող մի շարք պետություններ պատրաստ էին սատարելու այդ հարցում: Սակայն իրավիճակը կտրուկ փոխվում է նավթի գների անկման շրջանում, երբ առաջարկը գերազանցում է պահանջարկը: Նավթ սպառող հիմնական պետությունների հետաքրքրություններն այդ երկրների ու այնտեղ գործող ռեժիմների հանդեպ նվազում են և նրանց նույնիսկ սկսում են քննադատել նրանց կառավարման ավտորիտար համակարգերի համար:

Զարգացման այս սցենարը կրկնվում է բազմիցս, և այսօր ականատես եք Ադրբեջանի օրինակին, երբ Արևմուտքը վերջերս սկսեց նկատել քաղբանտարկյալների ու նույնիսկ ժառանգական բռնատիրության առկայությունը: Սկսում է մարել հետաքրքրությունը վերջինիս նավթագազային սեկտորի նկատմամբ, ինչն իր հերթին հանգեցնում է այդ պետության

⁵ BP Statistical Review of World Energy, June, 2016, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>.

հանդեպ նավթի շուկայի հիմնական սպառողների վերաբերմունքի կտրուկ փոփոխության, և նույնիսկ պարզվում է, որ Ադրբեջանն իր նավթագազային պաշարներով գերազնահատված է եղել, և ժամանակն է դրանք վերազնահատել՝ նվազեցնելով նրա նշանակությունն էներգետիկ միջազգային շուկայում:

Ըստ ադրբեջանական մամուլի՝ ներկայումս դուլարի իրական արժեքը Բաքվի սև շուկայում 1-ը 2 հարաբերության է, ինչը նշանակում է, որ Ադրբեջան պետությունն իր բոլոր ակտիվներով հանդերձ գերազնահատված է առնվազն 2 անգամ⁶:

Հարավային Կովկասում Ադրբեջանի նավթային դերի փոփոխությունը տեղի է ունենում Իրանի ակտիվության ֆոնի վրա, որի՝ էներգետիկ շուկա վերադարձը սպառնալիքներ է ստեղծում առաջին հերթին մանր խաղացողների համար: Այսինքն՝ Ադրբեջանի՝ որպես նավթ արդյունահանող պետության դերի նվազումը նվազեցնում է նաև Հարավային Կովկասի՝ որպես նավթի արդյունահանման և տարանցման տարածաշրջանի աշխարհատնտեսական նշանակությունը: Հարավային Կովկասը՝ որպես նավթ արդյունահանող տարածաշրջան, սպառող հիմնական պետությունների համար աստիճանաբար կարող է կորցնել իր հետաքրքրությունը, իսկ նավթի արտահանման ծավալների նվազումը և հատկապես Կենտրոնական Ասիայից էներգակիրների տեղափոխման չնչին ծավալները հուշում են, որ տարանցման տեսանկյունից հետաքրքրությունը նույնպես կարող է նվազել:

Ադրբեջանի նավթային վարկանիշի նվազումը տեղի է ունենում Հայաստանի՝ որպես տարածաշրջանում կայունության պահպանման հիմնական դերակատարի վարկանիշի բարձրացման ֆոնին: Սա հատկապես նկատելի է քառօրյա պատերազմից հետո, երբ պարզ դարձավ, որ նավթային եկամուտների նվազմամբ Ադրբեջանն իր վարքով և գործողություններով սկսում է դառնալ տարածաշրջանային կայունությանն սպառնացող անկանխատեսելի ու ագրեսիվ պետություն, ինչը հարված էր վերջինիս վարկանիշին՝ որպես նավթի ու գազի կայուն մատակարարի:

Հարավային Կովկասը կորցնում է նավթային շրջանի կամ էներգակիրների տեղափոխման միջանցքի վերջին տարիներին նրան պարտադրված վարկանիշը, և կարող է ձեռք բերել

⁶ Валютный "черный рынок" возвращается, 13.01.2016, <http://ru.sputnik.az/economy/20160113/403346403.html>.

կարևորագույն տրանսպորտային խաչմերուկի կարևորություն՝ հարավ-հյուսիս և արևելք-արևմուտք ուղղություններով, որտեղ նավթի ու գազի դերակատարությունը չունի նախկին նշանակությունը, չնայած նաև վերջնականապես չի կորցրել իր դերը:

Նոր ձևաչափով տարածաշրջանը՝ որպես տարանցիկ առևտրային միջանցք, կարող է հետաքրքրություն ներկայացնել, եթե կան այլընտրանքային ուղիներ, առաջին հերթին Ադրբեջանին: Երկրորդը՝ եթե կան կայունության ու անվտանգության հստակ երաշխիքներ, իսկ այդպիսիք հնարավոր է պահպանել միայն Հայաստանի ու Արցախի Հանրապետությունների շահերի հաշվառմամբ: Հայաստանը ոչ միայն կայուն զարգացող, այլև տարածաշրջանում կայունություն ու խաղաղություն պարտադրող պետության վարկանիշ է ձեռք բերել:

Հետևաբար, փոփոխությունների, վերադասավորումների, վերաիմաստավորման ու վերագնահատումների այս շրջանում Հայաստանը նոր հնարավորություն է ստանում՝ զարգացնելով իր հարաբերություններն Իրանի ու Ռուսաստանի հետ՝ Հյուսիս-Հարավ ծրագրի իրականացման առումով, ինչպես նաև մասնակցելու Արևելք-Արևմուտք տրանսպորտային նոր ծրագրերի իրականացման նախագծերին: Այս ծրագրերի լիարժեք իրականացումը հնարավոր է միայն Հայաստանի մասնակցության դեպքում, ինչն իրականացվում է նաև Վրաստանի ներգրավմամբ, որն իր հերթին հնարավորություն է տալիս վերջինիս մասամբ ազատվելու թուրք - ադրբեջանական տանդեմի ազդեցությունից:

Հարավային Կովկասում տրանսպորտային միջանցքների կառուցման նախագծում Հայաստանի մասնակցության կարևորությունը բխում է այդ ծրագրերին կայունություն ու հուսալիություն հաղորդելու տրամաբանությունից: Բացի այդ ծրագրով շահագրգիռ պետությունները տրանսպորտային ծրագրերի իրականացման համար տարածաշրջանում ցանկանում են տեսնել անվտանգության հստակ երաշխիքներ, ինչին կարելի է հասնել միայն Հայաստանի ներգրավմամբ ու նրա շահերի հաշվառմամբ:

ԵՋՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Նավթի գների անկումն ունենում է ոչ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական հետևանքներ. ազդում է նավթային տարածաշրջանների ռազմաքաղաքական հավասարակշռության վրա և նվազեցնում դրանց կարևորությունն էներգետիկ համաշխարհային շուկայի համար: Հարավային Կովկասում,

որտեղ տեղի է ունենում աշխարհառազմավարական փոփոխությունների գործընթաց, այն արտահայտվում է տարածաշրջանի նավթի արդյունահանման ու արտահանման միջանցքի դերակատարման նվազմամբ: Նավթի ցածր գների պայմաններում նկատվում են տարածաշրջանի էներգետիկ նշանակության կարևորության նվազման հստակ միտումներ, ինչը պայմանավորված է նավթի միջազգային շուկայում պահանջարկի ու առաջարկի հավասարակշռության խախտմամբ: Սակայն անցումային այս փուլում տարածաշրջանը դեռ չի ազատվել նավթի ու գազի արդյունահանման և տարանցման կենտրոնի ընկալումից, միաժամանակ Հարավային Կովկասում դեռ լիարժեքորեն չեն նախանշվում նոր աշխարհառազմավարական կենտրոնի՝ տրանսպորտային խաչմերուկի վերածվելու հստակ միտումներն ու դրա վերջնական կարևորությունը մեծ տերությունների համար:

Անցումային ժամանակաշրջանի տևողությունը կախված է երկու հանգամանքից՝ միջազգային շուկայում նավթի գներից և տրանսպորտային ծրագրերի իրականացման արագությունից: Առաջին պլան են մղվում տարանցիկ-տրանսպորտային միջանցքների կառուցման կարևորության հարցերը, որոնք էլ կնախանշեն տարածաշրջանի աշխարհառազմավարական կարևորությունը թե՛ տարածաշրջանի պետությունների, թե՛ գլոբալ խաղացողների համար: